

Radio mətni eşidilmək üçün yazılmalıdır

Aliyə Hacıyeva

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,

Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri

Qapalı Səhmdər Cəmiyyəti

E-mail: aliya@mail.ru

Rəyçilər: filol.ü.e.d., prof. Q.İ. Məşədiyev,
filol.ü.e.d., prof. İ.B. Kazımov

Açar sözlər: mətn, mikrofon, radio dili, danışiq dili, xəbərlər proqramı, xəbər yazmaq, xəbərlə tanışlıq, oxunan material

Ключевые слова: текст, микрофон, язык радио, язык разговора, информационные программы, написать новости, знакомство с новостями, чтение материала

Key words: text, microphone, radio language, spoken language, news program, news writing, news, reading material

Mikrofon qarşısında oxunacaq mətnin şifahi nitqə, danışiq dilinə uyğunlaşdırılması, qulaq üçün yazılması, radionun təbiətinə uyğun tərtib edilməsi çox vacibdir. Radio üçün yazılan mətnin efirdə necə səslənməsi çox önəmlidir. Odur ki, cümləni yazmazdan əvvəl, ucadan səsləndirmək lazımdır. Şifahi nitq yazılı nitqdən bir sıra xüsusiyyətləri ilə fərqlənir, məsələn, burada natamam ifadələrin, feilsiz cümlələrin, hətta gurultulu səslərin işlənməsinə yol verilir. Yazılı və şifahi nitq arasındakı fərqli cəhətlərdən biri də tələffüz zamanı yazıda olan bəzi hərflərin düşməsi, oxunmamasıdır. Belə fonetik hadisələr hər kəsə məlumdur; məsələn, “uyğundur” yazılır, “uyğundu” oxunur, yaxud “qırılmalı isə” kimi yazılırsa, danışıda bu, “qırılmalıysa” kimi deyilir.

Radioda necə, hansı tərzdə danışmağı bilmək çox vacibdir. Əgər biz gündəlik, məişət diksiyası ilə danışdıqlarımızı yazıya köçürsək, oxucunu dəhşətə gətirə bilərik. Şifahi nitqdə jarqonlara, müəyyən dövr üçün dəbdə olan sözlərə və şablon ifadələrə yer verilir. Ancaq radio mətni yazan şəxs bunu yaxşı bilməlidir ki, bütün hallarda məcazi mənası olan sözləri işlədərkən çox ehtiyatlı olmaq lazımdır. Bunun üçün bəzi qaydaları bilməliyik.

Efirdə səslənəcək cümlələri yazmazdan əvvəl ucadan oxumağın vacibliyini qeyd etdik, çünki bunun böyük faydası var. Bu nəinki mətnin necə səslənməsini, hətta səsin bu mətnin öhdəsindən gəlib-gəlməyəcəyini də əvvəlcədən bilməyə kömək edə bilər. Digər tərəfdən bəzi çətin ifadələrdə kəkələmək və ya lazım olmayan anda nəfəsin kəsilməsi kimi halların qarşısını almaq üçün mütləq yazılanları ucadan oxumaq lazımdır. Bəzi aparıcılar hətta əsərlərin ifaçıları olan məşhur aktyorların belə nəfəslərini çatdırma bilməyəcək cümlələr qururlar. Bundan çəkinmək lazımdır, yazılanları oxuduqca yanlış ifadələr və vurğular da aydınlaşar.

“Təxminən belə bir şey düşünmək lazımdır ki, radionun milyonlarla dinləyicisi var, amma siz tək bir nəfər üçün oxuyursunuz. Elə studiyada mikrofondan bir az aralı oturub oxuduqlarınızı diqqətlə dinləyən bir dostunuzun olduğunu düşünün. Sizin dinləyiciniz məhz “O”dur. Unutmayın, əgər kitabı bir nəfər özü üçün oxuyursa, radioda oxunulanı milyonlar dinləyir. Amma dinləyiciniz lap bir nəfər olsa belə, ağılınıza gələnə söyləməyin. Fikrinizi, deyəcəyiniz mətləbi formalaşdırıb sonra mikrofonu açın.

Efirdə danışmaq, nitq söyləmək o demək deyil ki, siz mütləq dayanmadan, aramsız

danışmalısınız. Adətən, bir mövzu haqqında danışarkən bu mövzunun mahiyyəti, araşdırılacaq əsas istiqaməti, çıxış edənlərin kimlərdən ibarət olacağı qabaqcadan elan edilir. Yalnız bundan sonra mövzu genişləndirilir, təhlil olunur və nəticə çıxarılır; məsələn, “Azadlıq” radiosunun Azərbaycan redaksiyasının “İşdən sonra” və “Kontekst” verilişləri bu üsulla çalışır.

“Verilişin başlanğıcında maraqlı, cəlbədicə bir girişlə auditoriyanı ələ almaq çox vacibdir. Siz elə maraqlı və cazibədar bir girişlə başlamalısınız ki, dinləyicini öz dalğanızda saxlaya bilərsiniz; məsələn, belə hesab edin ki, siz radionun bazar günü efirə gedən musiqi proqramını aparmaq üçün dəvət olunmusunuz. Dinləyicilərin diqqətini özünə çəkmək üçün əvvəlcə 30-40 saniyə vaxtınız var. Bu müddətdə söyləyəcəkləriniz dinləyicilərdə maraq oyadacaq, ya yox? Məsələn, bu vəziyyətdə olan aparıcılardan biri kütləvi auditoriyaya yönəlmiş proqrama belə uğursuz giriş vermişdi: *“18-ci əsrdə Romada musiqiçilərin təqlidi geniş yayılmışdı. Bu baxımdan Skarlatti ailəsi ilə kimsə müqayisə edilə bilməzdi. Konsert zamanı 2-ci padre musiqi alətinin arxasına keçib bir musiqi bəstələyər, daha sonra isə li figlio atanın yerini alar, həmin musiqini təkrarlayar və daha da inkişaf etdirərdi. Romalı zadəganlardan ibarət olan dinləyicilər də buna rəylərini bildirərdilər. Oğul Skarlattinin improvizasiyasına atanın da improvizasiyası əlavə olunduqda alqışlar ikiqat artırdı”*.

Əlbəttə, belə populist bir giriş musiqi sahəsində ixtisaslaşmış hansısa radionun dinləyicilərini heyrləndirə bilər, ancaq kütləvi konsertlərin dinləyiciləri üçün belə başlanğıc uğurlu deyil. Digər tərəfdən bu misalda aparıcı italyanca kursivlə göstərdiyimiz iki bəsit sözdən istifadə edib. *“2-ci padre”* və *“li figlio”* kəlmələri dinləyicilərə qaranlıq qaldığından həmin sözlərin mənası üzərində baş sındırmalı olur. “Ümumiyyətlə, nədən danışırımsınızsa danışın, terminologiyaya həddən artıq aludə olmayın. Belə çoxbilmiş görünmək sizi Üzeyir Hacıbəylinin “O olmasın, bu olsun” komediyasının məşhur personajlarına oxşada bilər. Bu, təkcə radioaparıcılarına deyil, efirdə tez-tez başqa dillərin leksikasına müraciət edən hər kəsə aiddir”.

Dinləyicinin səbrini tükəndirməyin, şablon, çeynənmiş ifadələrdən qaçın, nitqiniz, cümlənizin sadə, anlaşıqlı, amma obrazlı olmasına çalışın.

Çox böyük peşəkar olmaya bilərsiniz, amma məlumatı yazıb çatdırmağa mütləq dəqiq və dürüst olmağa borclusunuz. Xüsusən bəzi mövzuları yumorla izah etmək üçün çox istedadlı olmalısınız. Mətnin yazılmasında yazı texnikası sizə müəyyən yerə qədər kömək edə bilər. Ancaq siz mövzu seçimində çox diqqətli olmalı və dürüstlüyün, dəqiqliyin, real həyata yaxınlığın vacibliyini unutmamalısınız. Yalnız belə olduğunuz, ya da mühüm hesab etdiyiniz bir mövzu haqqında yazdığınız sanballı yazı ilə dinləyiciyə özünüzü ciddi tanıda bilərsiniz”.

Bəs dinləyicilərin izləyi, gözləyi xəbər buraxılışlarının yetərinə olması jurnalistlərdən nə tələb edir?

Radioda ən çox eşitdiyimiz mətnli veriliş xəbər buraxılışlarıdır. Bu xəbər buraxılışları bir qayda olaraq efirdə 3-5 dəqiqə çəkir və dinləyiciyə ən mühüm yenilikləri çatdırır. Həmin yeniliklərin dinləyiciyə çatdırılması üçün xəbərlərin dilinə xüsusi tələblə yanaşılır. Əsas tələb gün ərzində efirdə səslənəcək xəbərin çatımlı, anlaşıqlı olması və asan qavranılmasıdır. Bunun üçün jurnalistin aşağıdakı incəliklərə diqqət yetirməyi vacibdir:

- sizdən yalnız hadisəni xəbərləmək tələb olunur. Bunun üçün əvvəlcə ən önəmli faktı bildirin, sonra yığcam və anlaşıqlı şəkildə olayın məzmununu çatdırın;
- xəbər yazmaq bir olayı anlatmaq deməkdir. Ona görə də elə yazın ki, dediklərinizi anlamaq üçün dinləyiciyə əlavə şey lazım gəlməsin;
- hər cümləniz fransız standartlarına uyğun şəkildə, mümkün qədər qısahecalı və sayca

az (maksimum 6) sözdən ibarət olsun;

- xəbəri “bu gün”, “dünən” sözləri ilə başlamayın. Bunları 1-ci və ya 2-ci cümlənin içərisində əridin; məs.: “*Bu gün Gəncədə ağır yol qəzası olub*” yox, “*Gəncədə bu səhər ağır yol qəzası olub*” demək daha doğrudur.

- xəbərdə sifətlərin (xüsusən şiddətləndirici) işlədilməsi məqsəduyğun deyil; məs., “Qaçqın qəsəbəsinə su gilə-gilə gəlir” cümləsini “qəsəbəyə su zəif gəlir” kimi işlətmək lazımdır;

- mətnə az rəqəm işlədin və rəqəmləri mümkün qədər yuvarlaqlaşdırmağa çalışın;
- qısaltma sözlərdən istifadə edərkən ifrata varmayın; məs., Dövlət Sosial Müdafiə Fondu əvəzinə DSMF işlətsəniz anlaşılmazlıq olacaq;

- işlək olmayan, aztanınan coğrafi adlardan qaçın, çünki radioda xəritə göstərmək mümkün deyil;

- hər bir xəbər : *nə? harada? nə vaxt? kim? necə? və niyə?* suallarına cavab verməlidir;
- “*üzdənirəq*”, “*bədnam*”, “*belə adlandırılan*” tipli ilkin münasibət bildirən sözlərdən qaçın;

- eyhamlara, dırnaqarası, kinayəli sözlərə, sarkazma da uymaq olmaz;
- xəbəri mənfi emosiyalı, bədbin və ümitsiz ifadələrlə başlamayın. Əgər məlumat ağır təyyarə qəzası barədədirsə, bu haqda ilk xəbəri “*təyyarə qəzasında 57 nəfər ölüb*” ilə başlamayın. “*Təyyarə qəzası baş verib və 17 nəfər yaralı xilas olub*” daha münasib girişdir. Ölənlərin sayını sonra verə bilərsiniz. Bu məqamda təsəlli çaları daha önəmlidir;

- hadisə yerində olmusunuzsa, mütləq küyləri (maşın səsləri, danışqlar, su səsi və s.) yazın, bunlar olay yerinin təsviri üçün “görüntü” rolunu oynaya bilər;

- yazacağınız cümlələri ucadan oxuyub, aydın səslənişə əmin olub sonra qeydə alın;
- yazdığınız xəbəri başqası (diktör, aparıcı) oxuyacaqsa pauza və məntiqi vurğuları işarələyin;

- yadda saxlayın: xəbərin ilk cümləsi təkcə lid (özət) deyil, məlumatın əsası, canıdır;
- xəbərin quruluşuna xüsusi önəm verin: çalışın ki, ilk tutarlı cümləniz həm də xəbərin başlığı olsun, qısa xəbər buraxılışındakı ilk 3 cümləniz sonrakı (ara, ana bülletenlərdə) buraxılışlardakı xəbərə bənzəsin;

- dinləyicinin söylənən bir şeyi bir dəfə anlamağa çətinlik çəkdiyini yaddan çıxarmayın, odur ki, qısa yazın. Radio üçün ən uzun xəbər 45-50 saniyədən çox olmamalıdır.

Bütün radiolarda gündə bir neçə dəfə efirə çıxan “Xəbər” proqramlarının oxunması xüsusi oxu tərzzi, oxu qaydası tələb edir. Bu zaman şifahi nitqin tələblərinə əməl etmək lazım gəlir. Bunun üçün də xəbər oxuyarkən:

— mikrofon açılana qədər çalışın ki, xəbərlə mütləq tanış olub öyrənsiniz. Bu prosesdə dilinizi çətin kəlmələrə alışdırın, mənasını bilmədiyiniz sözləri ya öyrənin, ya da dəyişdirin;

— mətn üzərində işarələmə əməliyyatı aparın: vurğuları, pauzaları öz bildiyiniz işarələrlə qeyd edin;

— anlamadığınız qısaltmaları açın, mürəkkəb sözləri sadəsi ilə əvəz edin;

— mikrofon qarşısında süst və ölüvay olmayın. Canlı, diri oxuyun, içinizdə bir ritm müəyyənəşdirib ona uyğun tempdə oxuyun, heç vaxt tələsməyin;

— təsəvvür edin ki, xəbəri bir nəfər üçün oxuyursunuz, əgər radioda davamlı oxuyursunuzsa, çalışın ki, öz oxu tərzinizi, fərdi üslubunuzu formalaşdırasınız. Bu zaman dinləyici üslubunuzdan tanıyacaq və qiymətləndirəcək.

— Radio jurnalistinin peşəkarlığında efirdə səs və danışq tərzzi məsələsi də əvəzolunmaz

rol oynayır. Radio jurnalistləri oxuduqları materialın mənasını bilməli və bu mənanı dinləyiciyə yetərinə çatdırmalıdırlar.

Hər bir radio jurnalisti mətnin yazılması qaydalarına əməl etməli, efirə çıxan mətnlərin peşəkarcasına yazılmasına çalışmalıdır.

Məqalənin aktuallığı. Radio ölkənin sosial-iqtisadi, siyasi həyatına dair informasiyaların daşıyıcısıdır. Biz dünyaya, həyatımıza aid bütün xəbərləri radiodan öyrənirik. Hər kəs öz dünyagörüşünə, marağına və səviyyəsinə uyğun proqramları izləyir. Mikrofon qarşısında oxunacaq mətnin danışq dilinə uyğunlaşdırılması, qulaq üçün yazılması, radionun təbiətinə uyğun tərtib edilməsi aktualdır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Biz gündəlik məişət diksiyası ilə danışdıqlarımızı yazıya köçürsək böyük yanlışlığa yol vermiş olarıq. Radio mətni yazan şəxs bilməlidir ki, bütün hallarda məcazi mənası olan sözləri işlədərkən ehtiyatlı olmaq lazımdır. Bunun üçün bəzi qaydaları bilmək yararlıdır. Dinləyicinin səbrini tükəndirmək, şablon, çeynənmiş sözlərdən qaçmaq, nitqin, cümlənin sadə, anlaşıqlı, amma obrazlı olmasına çalışmaq lazımdır. Dürüslüyün, dəqiqliyin, real həyata yaxınlığın vacibliyini unutmaq olmaz. Məqalədə bu əhatədəki araşdırmalar onun elmi əhəmiyyətini şərtləndirir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən filologiya və jurnalistika fakültələrinin tələbələri, bu ixtisasların sahibləri mənbə kimi istifadə edə bilirlər.

Ədəbiyyat

1. Əhmədov B.A. Nitq mədəniyyətinə verilən tələblər haqqında. Azərbaycan nitq mədəniyyəti problemləri. Bakı, 1988.
2. Həsənov H. Nitq mədəniyyəti və üslubiyyatın əsasları. Bakı, 1999.
3. Qurbanov A. Azərbaycan nitq mədəniyyəti problemləri. Bakı, 1988.
4. Məhərrəmli Q. Radio verilişlərinin dili və üslubu. Bakı, 2011.
5. Məhərrəmli Q. Televiziya jurnalistikasının əsasları. Bakı: BDU-nun nəşriyyatı, 2005.
6. Q. Məhərrəmli. Kütləvi Kommunikasiya və dil. Bakı: Çarşıoğlu, 2004.
7. Məmmədov İ. Ekran, efir və dilimiz, Bakı: Elm, 1989.
8. Əhmədli N. Jurnalistin nitq mədəniyyəti. Bakı, 2005.

A. Гаджиева

Радиотексты пишутся для того, чтобы их слушать

Резюме

Тексты прочитанные на микрофоне, должны подходить для устных выступлений и для прослушивания. Важно как звучат текста, озвучивание в эфире. Очень важно знать, как правильно говорить, когда выступаешь по радио. Если мы будем говорить так же, как в повседневной жизни, то слушатель придёт в ужас. Тот, кто составляет радиотексты, должны об этом знать. При использовании слов в переносном значение надо быть очень осторожным. Для этого надо знать некоторые правила. Даются рекомендации и эти правила объясняются.

Чтобы новости, которые звучали в эфире были легко понятными, полезно знать

тонкости своей работы.

A. Hajieva

Radio text should be written to be heard

Summary

It is important that the text to be read in front of the microphone is adapted to the spoken speech and written for the ear. It is very important how the text written for the radio is called in the broadcast. It is important to know how to talk on the radio and in what style. If we are to write what we say in our daily diction, we can surprise the reader. The person who will write radio text should know well that it is necessary to be very careful when using metaphorically meaningful words. You need to know some rules for this.

These rules are explained in the article and recommendations are given. Knowing the details of the news to be published, easy to understand is very useful.

Redaksiyaya daxil olub: 16.11.2018